

УДК 657.631:338.432 (075.8)

Сметанко О. В.
кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри аудиту,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана, Київ, Україна
smetanko@mail.ru

Удосконалення процесу внутрішнього аудиту ідентифікації ознак шахрайства в системі корпоративного управління акціонерним товариством

Анотація. У статті розкривається алгоритм процесу ідентифікації ознак шахрайства, що дозволяє внутрішнім аудиторам побудувати в акціонерному товаристві ефективну систему моніторингу шахрайства й у подальшому здійснювати його профілактику в системі корпоративного управління.

Запропоновано модель ідентифікації елементів шахрайства, що дозволяє внутрішнім аудиторам визначити: суб'єктів шахрайства, причини його виникнення, об'єкти та види шахрайства.

Досліджено причини виникнення шахрайства та визначено методи його ідентифікації у системі корпоративного управління товариством з урахуванням факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на суб'єкти шахрайства.

Ключові слова: шахрайство; внутрішній аудит; корпоративне управління; трикутник шахрайства; ідентифікація шахрайства.

Oleksandr Smetanko

PhD (Economics), Associate Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Ukraine
54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03680, Kyiv, Ukraine

Improvement of the internal audit process of fraud identification in the system of joint-stock companies corporate management

Abstract. Introduction. The complexity of the process of identification of fraud indicators in the system of corporate management requires additional research aimed at the improvement of the internal audit process of identification and responding to risks of fraud, by indexes of a value-based system of joint-stock company management.

The purpose of the article is to improve the internal audit process of fraud identification and to respond to risks of fraud in the system of corporate management of the joint-stock company.

Methods. The author has applied general scientific methods (induction, deduction, synthesis and analysis) and methods of audit.

Results. The algorithm for the internal audit process of fraud identification and responding to risks of fraud by indexes of the value-based system of joint-stock company management suggested in the article allows internal auditors to identify fraud, to investigate its causes in the system of corporate management of partnership taking into account the factors of external and internal environment that influence the subjects of fraud.

The model of elements of fraud identification was developed for the purpose of internal audit that implements the most effective methods and mechanisms of detecting fraud signs, which allows internal auditors to obtain the necessary evidence in the process of applying of fraud identification procedures by means of auditing and responding to risks of fraud in the system of corporate management.

Conclusions. The algorithm of internal audit process of fraud identification, when applying the model of identification of elements of fraud proposed in the article, allows internal auditors: 1) to build an effective system of monitoring related to detection of fraud and its prevention in the system of corporate management of the joint-stock company; 2) to respond to fraud risks by indexes of the value-based system of joint-stock company management; 3) to research elements of fraud and establish their cause in the system of corporate management taking into consideration all factors of the external and internal environments that influence fraud perpetrators; 4) to define additional indicators of corporate fraud and its types; 5) to develop a set of measures (mechanisms) of fraud prevention and its countering.

Keywords: Fraud; Internal Audit; Corporate Management; Triangle of Fraud; Identification of Fraud

JEL Classification: D80; D81; D89; M00; M21

Сметанко А. В.

кандидат экономических наук, доцент, докторант кафедры аудита,
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана, Киев, Украина

Совершенствование процесса внутреннего аудита идентификации признаков мошенничества в системе корпоративного управления акционерным обществом

Аннотация. В статье раскрывается алгоритм процесса идентификации признаков мошенничества, который позволяет внутренним аудиторам организовать в акционерном обществе эффективную систему мониторинга мошенничества и в дальнейшем осуществлять его профилактику в системе корпоративного управления.

Предложена модель идентификации элементов мошенничества, которая позволяет внутренним аудиторам определять: субъекты мошенничества, причины его возникновения, объекты и виды мошенничества.

Раскрыты причины возникновения мошенничества и определены методы его идентификации в системе корпоративного управления с учетом факторов влияния внешней и внутренней среды на субъекты мошенничества.

Ключевые слова: мошенничество; внутренний аудит; корпоративное управление; треугольник мошенничества; идентификация мошенничества.

1. Постановка проблеми. Складність бізнес-процесів, що відбуваються в системі корпоративного управління акціонерних товариств потребує від вищого керівництва створення ефективної системи моніторингу протидії шахрайству від внутрішніх та зовнішніх агентів загроз.

За даних умов зростає значення та роль внутрішнього аудиту як ключового елемента системи протидії шахрайству.

Складність процесу ідентифікації ознак шахрайства вимагає від керівників служби внутрішнього аудиту (СВА) і/або внутрішніх аудиторів визначення та запровадження в систему корпоративного управління ефективних алгоритмів і процедур процесу внутрішнього аудиту ідентифікації та реагування на ризики шахрайства в системі корпоративного управління акціонерним товариством.

Зазначені обставини потребують від науковців та практиків проведення додаткових досліджень щодо визначення найбільш ефективних методів, алгоритмів та процедур ідентифікації ознак шахрайства в корпоративному секторі економіки.

2. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії та практики внутрішнього аудиту ідентифікації шахрайства зробили такі провідні вітчизняні й російські науковці як Н. В. Ковтун [1], В. Панкратьев [2], О. С. Пантелеєва [3], Д. В. Слабинский [4], Л. В. Сотникова [5], О. Н. Филатова [6], а також закордонні фахівці К. Саварес (Savarese, 2000) [7], Л. Савйер (Sawyer, 2003) [8], С. Васудеван (Vasudevan, 2004) [9], Л. Вона (Vona, 2008) [10].

Відзначаючи вагомий внесок названих вище науковців слід зазначити, що серед практикуючих аудиторів та в наукових колах досі залишаються дискусійними питання щодо визначення методів, алгоритмів та процедур, які доцільно застосовувати внутрішнім аудиторам у процесі ідентифікації ознак шахрайства та нівелювання його в системі корпоративного управління.

3. Метою статті є вдосконалення процесу внутрішнього аудиту ідентифікації та реагування на ризики шахрайства в системі корпоративного управління акціонерним товариством.

4. Основні результати дослідження. Ідентифікація ознак шахрайства та його профілактика за умов невизначеності та ризику в системі корпоративного управління ключовими бізнес-процесами має пріоритетне значення в процесі побудови ефективної системи моніторингу в акціонерному товаристві, де центральне місце займає внутрішній аудит.

Це обумовлено тим, що в умовах невизначеності та ризику внутрішній аудит в системі корпоративного управління товариством є дієвим інструментом ідентифікації шахрайства. Завдяки своєчасній ідентифікації ознак шахрайства керівники СВА (внутрішні аудитори) в інтерактивному режимі мають змогу реагувати на ризики та розробляти проекти рішень для запобігання шахрайству за ключовими бізнес-процесами (бізнес-операціями), які впливають на дохідність акціонерного капіталу.

Процес внутрішнього аудиту ідентифікації та реагування на ризики шахрайства в системі управління акціонерним товариством необхідно розглядати у двох аспектах:

1) юридичний аспект – кваліфікаційні ознаки щодо визначення складу шахрайства як виду злочину. Слід зазначити, що ідентифікація ознак шахрайства та його профілактика з позиції юридичного аспекту є пріоритетом діяльності правоохоронних (слідчих) органів;

2) економічний аспект – фактичні ознаки шахрайства, за якими стає можливим визначити наявні факти вчинення шахрайства в системі корпоративного управління акціонерним товариством.

З позиції управління, економічний аспект ідентифікації шахрайства є базовим напрямом професійної діяльності внутрішніх аудиторів, що потребує додаткової деталізації ознак шахрайства в системі корпоративного управління з урахуванням: специфіки прийняття рішень в системі кор-

поративного управління акціонерним товариством; організації та методики проведення ризик-орієнтованого внутрішнього аудиту за ключовими показниками (KPI або VBM); факторів-загроз (факторів зовнішнього та внутрішнього середовища), що здійснюють вплив на ключові бізнес-процеси або призводять до коливань показників ефективності діяльності товариства; конфлікту інтересів.

Необхідність додаткової деталізації ознак шахрайства в системі корпоративного управління товариством з позиції внутрішнього аудиту обумовлено місією внутрішнього аудиту та його функціями.

Основними функціями внутрішнього аудиту є контроль та моніторинг за ключовими бізнес-процесами, реалізація яких потребує від внутрішніх аудиторів вирішення завдань, спрямованих на своєчасну ідентифікацію ознак шахрайства та надання рекомендацій вищому керівництву товариства щодо нівелювання загроз шахрайства та протидії йому. Відповідно до виділених функцій внутрішнього аудиту рекомендуємо проводити розподіл ознак шахрайства залежно від середовища їх виникнення за чотирма групами:

1. Ознаки шахрайства в системі бухгалтерського обліку: наявність прострочених за оформленням бухгалтерських проведення, первинних документів або їх здвоєння; несвоєчасне або економічно необґрунтоване нарахування та виплата дивідендів акціонерам; наявність нетипових коливань ключових показників фінансової звітності у порівнянні з минулими роками; стрімке зростання інших операційних витрат; відсутність спеціалізованого програмного забезпечення або його часткова реалізація, що не дозволяє створити єдину корпоративну інформаційну систему управління товариством, у якій реєстрація бухгалтерських документів та проведення здійснюється як в електронному виді, так і на паперових носіях; висока плинність кадрів працівників служби бухгалтерського обліку; передача прав ведення бухгалтерського обліку сторонній організації (аудиторській фірмі або консалтингової організації) тощо;

2. Ознаки шахрайства в системі аналізу: значне коливання індикативного показника діяльності акціонерного товариства – коливання показників KPI або VBM; зменшення дохідності акціонерного капіталу; накопичення неліквідних виробничих запасів (оборотних активів); виявлення ознак банкрутства акціонерного товариства або функціонування підприємства на межі кризи тощо;

3. Ознаки шахрайства в системі контролю: нестача ТМЦ (активів товариства); відсутність програми проведення перевірок; здійснення операцій (угод) за вартістю вище середньогалузевої (середньо-ринкової); наявність значних зауважень з боку контролюючих органів щодо ухилення від сплати податків, розкрадання активів (наявність не прийнятих до обліку активів та ін.); часте залучення зовнішніх аудиторів та експертів до проведення перевірок щодо ефективності функціонування служби бухгалтерського обліку; відсутність матеріально-відповідальних осіб та укладених договорів про матеріальну відповідальність тощо;

4. Ознаки шахрайства в системі корпоративного управління: конфлікт інтересів між засновниками й управлінським персоналом; прийняття рішень щодо відчуження активів, зменшення акціонерного капіталу товариства (викуп акцій, реалізація активів за ціною меншою ніж ринкова) та збільшення зобов'язань; передача функції управління товариством (контрольних функцій з управління активами) третім особам; отримання суб'єктами управління економічної вигоди від продажу акцій або контрольних функцій над активами товариства тощо.

Наведені вище ознаки не є еталонами індикаторами шахрайства, але їх наявність дозволяє внутрішнім аудиторам визначити фактор ризику, що є певним каталізатором для виникнення загроз шахрайства в системі корпоративного управління товариством (центрах відповідальності) з урахуванням факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Практичний досвід роботи свідчить, що ефективність процесу ідентифікації ознак шахрайства та реагування на нього залежить від наявності в системі корпоративного управління індикативних показників, що дозволяють внутрішнім аудиторам будувати систему раннього попередження шахрайства як за ключовими бізнес-процесами, так і за окремими бізнес-операціями.

З метою нівелювання ризику шахрайства розроблено алгоритм процесу ідентифікації та реагування на ризики, що дозволяє внутрішнім аудиторам побудувати ефективну систему моніторингу шахрайства в системі корпоративного управління товариством (рис. 1).

З рисунку 1 видно, що в основу запропонованого алгоритму процесу ідентифікації ознак шахрайства за ключовими елементами поряд з показниками вартісно-орієнтованої системи управління акціонерним товариством покладено методи ідентифікації (дослідження) ознак шахрайства, а саме:

1) математичні методи – спрямовані на кількісну оцінку ризиків шахрайства;

2) статистичні методи – дозволяють внутрішнім аудиторам визначити вірогідність здійснення шахрайських схем в акціонерному товаристві з урахуванням особливостей бізнес-процесів;

3) аналітичні методи – використовуються у процесі проведення аналізу факторів, що вплинули на відхилення VBM-показників від еталонних значень;

4) документальні методи – застосовуються внутрішніми аудиторами з метою підтвердження наявності або відсутності фактів шахрайства з акціонерним капіталом та зобов'язаннями товариства в системі бухгалтерського обліку;

5) методи контролю – доцільно застосовувати у процесі дослідження фактів шахрайства, пов'язаного з: формуванням та використанням акціонерного капіталу товариства; ступенем виконання управлінських рішень; дотриманням вимог чинного законодавства щодо побудови системи бухгалтерського обліку в товаристві;

6) комп'ютерні методи – спрямовані на ідентифікацію нетипових операцій у комп'ютерному середовищі. Слід зазначити, що найбільш ефективними методами виявлення (ідентифікації) ознак шахрайства та протидії йому є прості комп'ютерні програмні методи тестування – порівняльний метод тестування.

Застосування даного методу дозволяє внутрішньому аудитору: визначити ступінь захищеності системи від несанкціонованого введення та модифікації даних до інформаційної системи товариства; здійснити експрес-перевірку правильності введення до КІС бухгалтерських записів і формування первинних облікових документів та звітності товариства; виявити нетипові відхилення або незвичайні взаємозалежності між окремо взятими показниками та даними, що введено до КІС товариства.

Ефективність комп'ютерних методів залежить від аудиторських процедур, які внутрішній аудитор використовує в процесі контролю за введенням і коригуванням даних в КІС та перевірки алгоритмів комп'ютерної обробки облікової інформації;

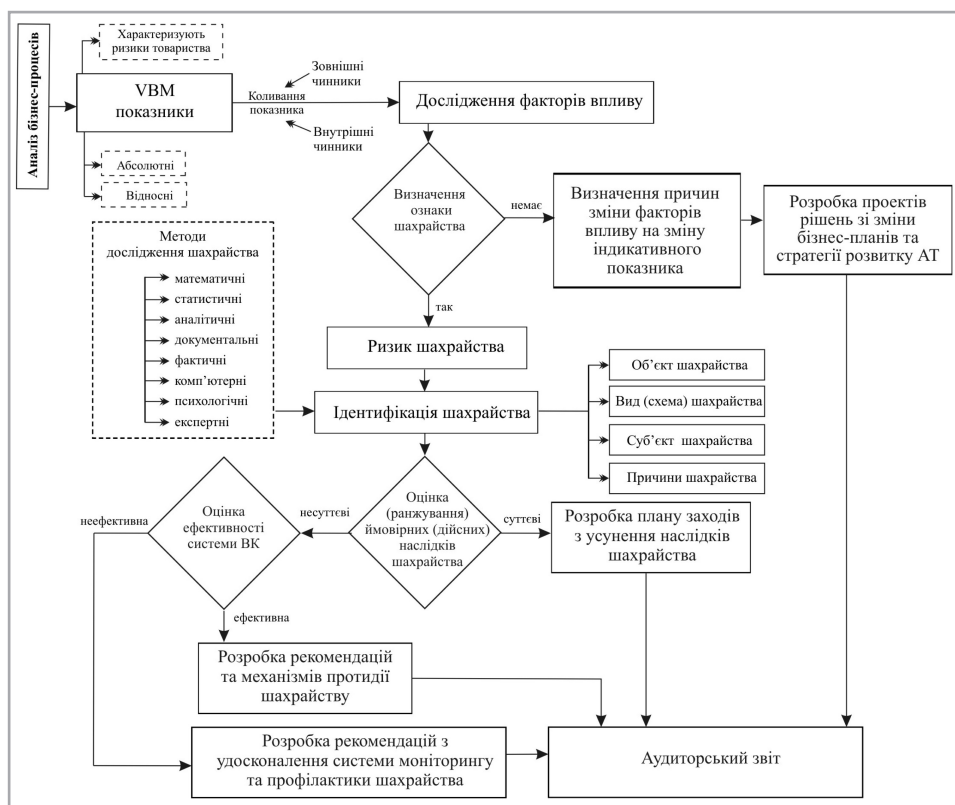

Рис. 1. Алгоритм процесу внутрішнього аудиту ідентифікації та реагування на ризики шахрайства за показниками вартісно-орієнтованої системи управління акціонерним товариством
Джерело: Розроблено автором

7) психологічні методи – дозволяють внутрішнім аудиторам дослідити причини (природу) виникнення шахрайства в системі корпоративного управління товариством. Даний метод базується на аналізі «трикутника шахрайства»: виявлення можливих причин (обставин), існуючих можливостей та виправдань дій суб'єктом шахрайства (опитування, спостереження, проекція особи суб'єкту шахрайства) або виявлення змін поведінкових характеристик (інтенсивні, збільшення обсягів закупівлі активів у короткий проміжок часу, численні дзвінки зі службових телефонів тощо);

8) експертні (неформальні) методи – застосовуються внутрішніми аудитором в процесі отримання інформації про факти шахрайства від агентів загроз через: анонімні доноси; стимулювання працівників, які активно співпрацюють з працівниками СВА; промисловий шпіонаж з боку робітників; агентурна розвідка.

Виділені методи, залежно від завдань, які вирішуються внутрішніми аудитором, дозволяють ідентифікувати та дослідити причини виникнення шахрайства в системі корпоративного управління товариством.

Для встановлення причин шахрайства в системі корпоративного управління розроблено модель ідентифікації елементів шахрайства для цілей внутрішнього аудиту (рис. 2).

Розроблена модель ідентифікації елементів шахрайства в системі корпоративного управління є логічним продовженням розробленого алгоритму процесу внутрішнього аудиту ідентифікації та реагування на ризики за показниками вартісно-орієнтованої системи управління акціонерним товариством (рис. 1) та дозволяє провести аналіз причин шахрайства, що визначають необхідність, можливість та обґрунтування незаконних дій робітників акціонерного товариства.

Відповідно до запропонованої моделі до складових шахрайських дій відносять:

1. Об'єкт шахрайства – елемент корпоративної системи управління (центр відповідальності, бізнес-процес,

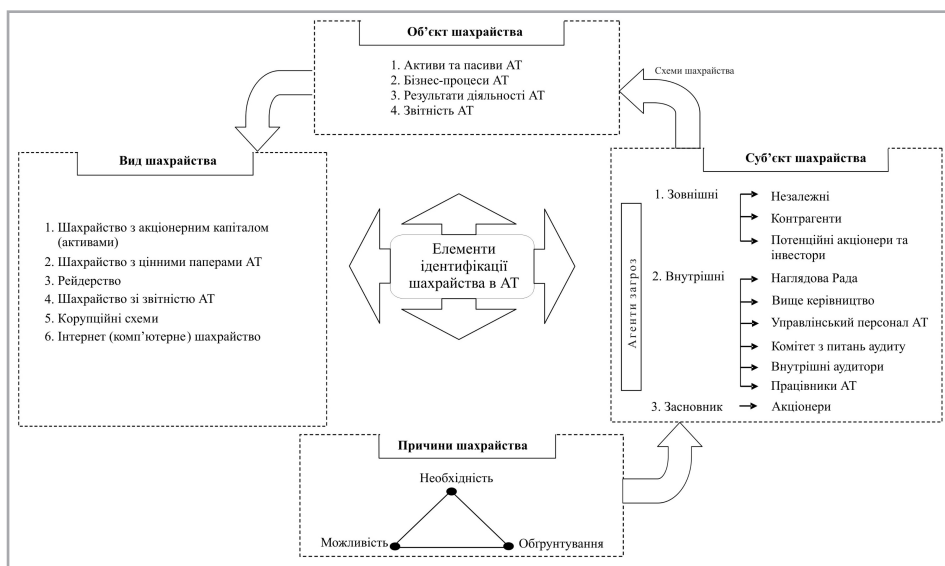

Рис. 2. Модель ідентифікації елементів шахрайства для цілей внутрішнього аудиту
Джерело: Розроблено автором

прийняття рішень), на який направлені шахрайські дії з метою отримання суб'єктом (агентом загрози) вигоди (як правило економічної).

II. Схема реалізації шахрайства (вид шахрайства) – з позиції внутрішнього аудиту шахрайства розглядається як упорядкована сукупність дій суб'єкта щодо отримання особистої або економічної вигоди.

Внутрішнім аудиторам слід враховувати, що між об'єктом та схемою шахрайства є тісний взаємозв'язок, який розкрито через визначення взаємозв'язків між факторами впливу VBM-показників на об'єкти внутрішнього аудиту, що є або потенційно можуть стати об'єктами шахрайства.

III. Суб'єкт шахрайства – юридичну або фізичну особу, яка цілеспрямовано застосовує противоправні дії з метою заволодіння (привласнення) акціонерного капіталу товариства.

IV. Причини шахрайства – ключові елементи внутрішнього аудиту ідентифікації ознак шахрайства в системі корпоративного управління акціонерним товариством. Необхідність визначення причин шахрайства пов'язана з обов'язковим проведенням внутрішніми аудитором досліджень мотивів, якими шахраї керуються у процесі прийняття рішення про скоєння шахрайства, а саме: необхідність, можливість і обґрунтування.

Дослідження розглянутих складових шахрайства в акціонерному товаристві дозволяє внутрішнім аудиторам визначити природу шахрайства та фактори зовнішнього та внутрішнього середовища, що є каталізатором шахрайства.

Кінцевим результатом процесу внутрішнього аудиту ідентифікації ознак шахрайства в системі корпоративного управління акціонерним товариством є складання аудиторського звіту, у якому керівнику СВА необхідно розкрити інформацію про: методи визначення шахрайства в АТ; встановлені ознаки шахрайства в АТ; об'єкт шахрайства; схема, за допомогою якої було вчинено шахрайські дії; суб'єкти шахрайства в АТ; причини, що спонукали суб'єктів до шахрайських дій; можливі та дійсні наслідки шахрайства та план їх усунення; ефективність діяльності СВК та рекомендації щодо її удосконалення; рекомендації щодо запобігання шахрайства в АТ у майбутньому.

5. Висновки. Запропонований у статі алгоритм процесу внутрішнього аудиту ідентифікації ознак шахрайства за умов застосування моделі ідентифікації елементів шахрайства дозволяє внутрішнім аудиторам:

1) побудувати ефективну систему моніторингу шахрайства та його профілактики в системі корпоративного

управління акціонерним товариством;

2) здійснювати реагування на ризики шахрайства за показниками вартісно-орієнтованої системи управління акціонерним товариством;

3) дослідити складові шахрайства та причини його виникнення в системі корпоративного управління товариством з урахуванням факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища на суб'єктів шахрайства;

4) виділити додаткові ознаки корпоративного шахрайства та його види;

5) розробити комплекс заходів (механізмів) профілактики та протидії шахрайству.

Література

1. Ковтун Н. В. Методи індикативної оцінки можливого шахрайства у фінансовій сфері / Н. В. Ковтун // Вісник Київського нац. університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – Випуск 123. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2011. – С. 11–15.
2. Панкратьев В. Корпоративное мошенничество. Предупреждение, защита, расследование [Электронный ресурс] / В. Панкратьев // Бизнес Энтропия. – Режим доступа : <http://bizentropy.biz/articles/58-korporativnoe-moshennichestvo-preduprezhdenie.html>
3. Пантелеева О. С. Шахрайство у сфері обліку та шляхи його усунення на досвіді США / О. С. Пантелеева // Управління розвитком. – 2012. – № 4. – С. 51–52.
4. Слабинский Д. В. Мотивы и методы выявления намеренного занижения прибыли как вида мошенничества в финансовой отчетности / Д. В. Слабинский // Международный бухгалтерский учет. – 2012. – № 32(230). – С. 31–34.
5. Сотникова Л. В. Мошенничество с финансовой отчетностью: выявление и предупреждение : монография / Л. В. Сотникова. – М. : Изд-во «Бухгалтерский учет», 2011. – 208 с.
6. Филатова О. Н. Методы обнаружения мошенничества в бухгалтерском учёте и отчётности : дис. ... канд. экон. наук : 08.00.12 / Филатова Ольга Николаевна. – СПб., 2002. – 203 с.
7. Savarese, C. Economic Value Added: The practitioner's guide to a measurement and management framework / C. Savarese. – Warriewood, Australia: Business and Professional Publishing Pty Ltd., 2000. – 412 p.
8. Sawyer's internal auditing. The Practice of modern internal auditing / Sawyer L. B., Dittenhofer M. A., Scheiner J. H. – 5th ed. – Altamonte Springs, Florida, USA : Institute of internal auditors. 2003. – 1446 p.
9. Vasudevan S. Forensic audit / S. Vasudevan // The chartered accountant. – 2004. – No. 9. – P. 359–364.
10. Vona, L. W. Fraud Risk Assessment: Building a Fraud Audit Program / Vona L. W. – New Jersey, 2008. – P. 27.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2015

References

1. Kovtun, N. V. (2011). The indicative estimation's methods of possible wheeler-dealer finance. *Visnyk Kyivskogho nats. universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. (Herald of Taras Shevchenko national university of Kyiv. Economics)*, 123, 11–15 (in Ukr.).
2. Pankratiev, V. (2010). Corporate fraud. *Prevention, protection, investigation. (Business Entropy)*. Retrieved from <http://bizentropy.biz/articles/58-korporativnoe-moshennichestvo-preduprezhdenie.html> (in Russ.)
3. Panteleeva, A. S. (2012). Fraud in accounting and ways of its elimination on the U.S. experience. *Upravlinnia rozvytkom (Management Development)*, 4, 51–52 (in Ukr.).
4. Slabinskiy, D. V. (2012). Motives and methods of identifying deliberate understatement of profits as a form of fraud in financial statements. *Mezhdunarodnyi buhgalterskiy uchet (International Accounting)*, 32(230), 31–34 (in Russ.).
5. Sotnikova, L. V. (2011). *The financial statements fraud: detection and prevention*. Moscow: Accounting (in Russ.).
6. Filatova, O. N. (2002). *Methods to detect fraud in accounting and reporting*. St. Petersburg, 203 (in Russ.).
7. Savarese, C. (2000). *Economic Value Added: The practitioner's guide to a measurement and management framework*. Warriewood, Australia: Business and Professional Publishing Pty Ltd.
8. Sawyer, L. B., Dittenhofer, M. A., & Scheiner, J. H. (2003). *Sawyer's internal auditing. The Practice of modern internal auditing*. Altamonte Springs, Florida, USA : Institute of internal auditors.
9. Vasudevan, S. (2004). *The chartered accountant*, 9, 359–364.
10. Vona, L. W. (2008). *Fraud Risk Assessment: Building a Fraud Audit Program*. New Jersey.

Received 23.05.2015